

Teorija mita Georgesa Sorela

Duje Jakovčević

Georges Sorel, vodeći francuski revolucionirani sindikalist s prijelaza stoljeća, ostao je zapamćen u intelektualnoj povijesti po svojoj teoriji mita koju je moguće definirati kao predodžbu koja u potpunosti obuzima čovjeka i usmjerava njegovo djelovanje, dakako, u smjeru revolucije. Za njega samog ključni mit bio je generalni štrajk. Premda je on sam krenuo s krajnje ljevice, brzo je pronašao zajednički jezik s ekstremima desnice. Njihove dodirne točke i posljedice tog susreta ključni su predmet razmatranja ovog članka. Time se ujedno otvara i opće pitanje odnosa racionalizma i iracionalizma te njihove primjene.

„*Sapere aude!* Imaj hrabrosti služiti se vlastitim razumom!“ – riječi su to kojima je Immanuel Kant najjasnije sažeo dosege prosvjetiteljske filozofije 18. stoljeća. Racionalno samoodređenje pojedinca nadređeno je bespogovornom pokoravanju sili proizvoljnih autoriteta; bila je to pobjeda individualne autonomije nad izvanjskom heteronomijom. Prosvjetiteljstvo i građanski liberalizam, njegov neposredni politički izraz, napadali su apsolutističku i neograničenu vlast kao tiransku, no to nipošto nije značilo odbacivanje vlasti kao takve. Nitko nije poricao da država treba imati vladara, ali pretendent je na taj položaj mogao doći samo uz dobrovoljni pristanak onih nad kojima bi vladao. Dogovorna je vlast nužno bila ograničena vlast, jer već je samo njezino uspostavljanje putem društvenog ugovora trebalo zaštititi građane od presizanja vladara, koji je na koncu i sam morao biti podvrgnut istim zakonima kao i narod, umjesto da bude iznad njih, stvarajući ih i mijenjajući po svojoj volji i sukladno vlastitim interesima. Na takvim je temeljima izgrađena ustavna građanska država dugog, optimističnog i relativno mirnog 19. stoljeća. Kodificirajući prirodna prava čovjeka, ona je stvorila sistem pozitivnog prava obvezujućeg za sve, dozvoljavajući građanima da svoje interese ispunjavaju na bilo koji način koji bi, prije svega, njima samima bio prihvatljiv, pod uvjetom da pri tome ne krše zakon i ne zadiru u tuđu slobodu ili vlasništvo. Ograničena vlast i velika sloboda djelovanja posebno su se povoljno odrazile na materijalni položaj buržoazije, srednje klase koja je mogla neopterećeno raspolagati svojim sredstvima, donoseći industrijalizaciju i materijalni napredak bez presedana diljem Europe – 19. stoljeće bilo je stoga i stoljeće slobodne trgovine. Politički i ekonomski liberalizam bili su dvije strane istog novčića.

Međutim, intelektualni se trendovi nužno smjenjuju, pa tako ni optimizam prosvjetiteljstva nije mogao potrajati vječno. Tako je i ono ustupilo mjestu romantizmu, koji je u mnogočemu bio upravo suprotnost, ako ne i protest usmjeren protiv misli prethodne generacije. Arthur Schopenhauer tumačio je svijet kroz odnos volje i predodžbe. Kao predodžba, jedan tuđi, heteronomni

*Georges Sorel
(1847. - 1922.)*

autoritet možda nije ništa više nego tek puka opsjena, ali je spasonosna emancipacija čovjeka i građanina nemoguća. Njegovim djelovanjem, naime, ne upravlja razum, nego moćna iracionalna sila volje. Snovi o autonomiji pojedinca zapravo su put u kaos. Izlaz je Schopenhauer tražio u etici samilosti i prepuštanju umjetnosti kao tješiteljici. Bio je

to razmjerno konzervativan, ali u najvećoj mjeri jedan apolitičan iskaz duhovne atmosfere romantizma.

No, to ne znači i da je romantizam nužno bio bez svojih političkih implikacija. Romantičare se moglo jednako zateći na ljevici i na desnici – neki su, poput Wordswortha, Coleridgea ili Hugoa, u različitim razdobljima svog života bili i revolucionari i reakcionari – samo ne u centru građanskog liberalizma, čiji je odmjereni racionalizam obilježavao sve ono protiv čega se bunila generacija sanjara (Hobsbawm, 1987: 217). Na ljevici, jedni su odlazili mnogo dalje od liberalizma i poricali ne samo neutemeljenu, nego svaku vlast; bio je to početak anarhizma, od Godwina do Proudhona. Radikalni demokrati shvaćali su političku misao prosvjetiteljstva, ali liberalnu su vlast građanske klase smatrali samodopadnom, ugodno uljuljanom u zaštitu koju je njihovoj imovini pružalo pozitivno pravo, neosjetljivom na zahtjeve širih slojeva društva. Prenoseći ideale liberalizma na niže slojeve, demokrati su ideju prosvjetiteljstva zapravo shvaćali dosljednije od liberala samih, makar je njihov svjetonazor, kao u slučaju engleskog pučkog tribuna Williama Cobbetta, počivao na zbrci. Ljevicu koja je bila prosvjetiteljska ponudio je tek Karl Marx, prenoseći ostavštinu racionalizma s čisto političkih

odnosa duboko u domenu ekonomije industrijaliziranog društva, u sferu odnosa najamnog radnika i njegovog poslodavca.

Dok su apolitični i lijevi romantizam živo polemizirali s prosvjetiteljstvom, romantičarska desnica željela ga je uništiti i diskreditirati. Konzervativci su otvoreno branili pravo tradicionalne vlasti prijestolja i oltara te poricali svaku mogućnost racionalnog ljudskog djelovanja. Kako je tvrdio Joseph de Maistre, veliki meštar francuske i europske kontrarevolucije, ljudi nisu kadri donositi nikakve odluke o sebi samima jer su po svojoj prirodi izopačena bića koja „ne znaju što žele, žele ono što ne žele, ne žele ono što žele“ i vodstvo nad njima treba otvoreno prepustiti autoritetima Crkve i Države, a oni pak moraju biti iracionalno zasnovani jer ih se jedino na taj način može očuvati od pogubnog i prevratničkog djelovanja racionalističke kritike, analize i zaključivanja (Berlin, 2000: 188). Ne treba zazirati od toga – štoviše, prijeko je potrebno da se takva paternalistička vlast održava strahom i nasiljem; i najmanje popuštanje tog stiska znak je slabosti i prvi korak prema revoluciji. Ako je Kantova izreka bila najjasniji izraz ideala prosvjetiteljstva, desni je romantizam zaista nudio najsystematičniji i najtemeljiti nasrtaj na njegov svjetonazor. Nema sumnje, de Maistre je vrlo dobro – i ispravno – znao kakvu opasnost kategorički imperativ predstavlja za opstanak *ancien régime*-a.

Time su naznačene osnovne koordinate kojima će se kretati ovaj rad, prijeko potrebne kada se govori o intelektualnoj povijesti, odnosno povijesti ideja. Ipak, intelektualna polemika između prosvjetiteljstva i njegovih protivnika sama po sebi nije dovoljna sila. Ideje imaju svoj autonomni život, ali ne bi bile ni približno toliko snažne i privlačne da ne nailaze na plodno tlo u društvenom kontekstu.

Proces koji se pokazao ključnim za tijek povijesti posljednje trećine 19. stoljeća bila je, naime, demokratizacija političkog i društvenog života. Opće pravo glasa, premda još uvijek samo za muškarce, nezaustavljivo se probijalo. Nakon 1867. Ujedinjeno Kraljevstvo, taj bastion liberalizma i slobodne trgovine, protegnulo ga je sa srednje na radničku klasu; pod francuskom Trećom Republikom ono je i zbiljski zaživjelo nakon autoritarne vladavine Napoleona III. koji je za demokraciju bio zainteresiran isključivo kao za sredstvo plebiscitarne potvrde svojih interesa; zahvaljujući Bismarcku i Nijemci su uživali opće izborno pravo, premda se tako izabrani Reichstag nije mogao pohvaliti znatnijim ovlastima; čak i u arhaičnoj Austro-Ugarskoj cislajtanski kancelar Taaffe uspio je emancipirati malo građanstvo. S druge strane, neprestani razvoj industrije i tehnike omogućio je široku dostupnost dobara, kako potrošačkih tako i onih kulturnih. Rezultat je bilo utemeljenje modernog

masovnog društva, masovnog u političkom, kulturnom i ekonomskom smislu. Ako je prosvjetiteljstvo konačno sišlo na ulicu, jednako tako je i opozicija prema njemu došla do masovne publike (Sternhell, 2006; 139. – 145). Djela autora poput Ernesta Renana, Hippolytea Tainea, Gustavea Le Bona ili Juliusa Langbehna, koja su nemilice žigosala ono što su njihovi pisci prepoznavali kao dekadenciju demokracije, materijalističku vulgarnost masa, otuđenost pozitivnog prava, licemjerje građanskog društva ili apstraktnu hladnoću racionalizma, dostizala su iznimno velike tiraže – tražeći nove koncepcije čovjeka i društva, obično su nalazili rješenja u kolektivističkim i autoritarnim projektima. Bila je to intelektualna pobuna protiv čitavoga modernog svijeta, a jedan od takvih autora bio je i francuski revolucionarni sindikalist Georges Sorel.

Ovom prigodom detaljnije ćemo pokušati proučiti Sorelovu misao, s posebnim naglaskom na njegovo poimanje važnosti *mita*. Prije negoli se posvetimo Sorelovoj intelektualnoj ostavštini, najprije je potrebno razjasniti kontekst njegova djelovanja, u skladu sa smjernicama koje su već prije navedene u uvodu. Intelektualni se povjesničar ne bi smio zadovoljiti pukim pročešljanjem teksta u potrazi za onom Lovejoyevom jedinicom – idejom koja ga zanima. U našem slučaju, to znači da najprije treba predstaviti okolnosti francuske Treće Republike, ali i kretanja u međunarodnom socijalističkom pokretu koncem 19. stoljeća, budući da je iz njega ponikao autor kojim se ovdje bavimo. Nakon što proučimo Sorelove teze i stavove, potrebno je još objasniti i njihov daljnji utjecaj i implikacije njihove primjene.

Francuska Treća Republika i međunarodni socijalistički pokret kao okvir oblikovanja misli Georgesa Sorela

Racionalizam u filozofiji, revolucija u politici – zavodljiva je to generalizacija za kojom bismo mogli posegnuti da opišemo opće težnje moderne francuske povijesti. Ipak, kao i većina generalizacija, ni ova ne može neokrzuta izdržati kritičko sagledavanje. Osim snažne prosvjetiteljske tradicije, Francuska je imala i intelektualce koji su joj se beskompromisno protivili: na svakog Montesquieua ili Rousseaua dolazili su de Maistre i Bonald. Revolucije iz 1789., 1830. ili 1848. iz temelja su potresle ne samo društveni poredak kod kuće, nego su imale i odjeka diljem Europe; ipak, demokratska republika nije se uspjela održati. Prva i Druga Republika, proglašene 1792. i 1848., bile su svaka na svoj način tek kratkotrajne epizode, koje su u oba navrata završile ustoličenjem

prosvijećene diktature po mjeri krupnog građanstva – bonapartizma.

Dramatična zbivanja u godinama 1870. i 1871. ponovno su otvorila pitanje društvenog i političkog uređenja Francuske. Vojska Drugog Carstva potučena je kod Sedana, sam Napoleon III. pao u je u prusko zarobljeništvo, a njegov je režim propao. Najradikalniji pokušaj socijalne revolucije, Pariška komuna, poražen je. No, mnogo ozbiljniji izazov novouspostavljenoj Trećoj Republici predstavljali su orleanistički i legitimistički

Poraz Napoleona III. označio je početak Treće Republike

monarhisti – svakako, trebalo je pričekati još nekoliko godina i slavne zakone od 16. svibnja 1877. kojima je nepokolebljivi republikanac Leon Gambetta uspio natjerati legitimističkog predsjednika Mac-Mahona da se preda kako bi se konačno osigurao opstanak Republike (Carpentier, Lebrun, 1999: 225 – 228). Prvi je put demokratska republika u Francuskoj dobila ozbiljnu priliku.

Treća će Republika potrajati do 1940., a njezina se tragična sudbina može barem donekle uspoređivati s onom Weimarske Republike. Otpočetak je položaj Republike bio slab, kako na vanjskom, tako i na unutarnjem planu. Koliku je novinu njeno političko uređenje predstavljalo u tadašnjoj Europi, dovoljno govori pogled na zemljovid na kojem se ona ističe kao jedina demokratska republika – Ujedinjeno Kraljevstvo, uzorna građanska liberalna država, bila je (i još uvijek jest) parlamentarna monarhija. Francuska zbog toga ipak nije trpjela nikakvu izolaciju u međunarodnim odnosima, ali se pravi izvor slabosti nalazio u ratnom gubitku pokrajina Alsace i Lorraine u korist ujedinjene Njemačke, što će neprestano pothranjivati atmosferu revanšističkog nacionalizma.

Problemi i kontradikcije unutrašnjeg ustrojstva Treće Republike bili su još složeniji i opasniji. Iako je parlamentarizam besprijekorno funkcionirao u

Ujedinjenom Kraljevstvu, pokazalo se da postoje značajne razlike između anglosaskog i kontinentalnog, pa tako i francuskog, parlamentarnog života. Britanci su na vlasti izmjenjivali dvije velike stranke, koje su temeljne političke i društvene institucije uglavnom puštali na miru, omogućujući tako skladan spoj promjene i stabilnosti. Naprotiv, u kontinentalnim parlamentima redovito je postojalo mnoštvo frakcija, grupa ili stranaka, što je jasan mandat za upravljanje činilo nemogućim (Arendt, 1962: 251 – 257). U onome što je optimistima izgledalo kao

Degradacija Alfreda Dreyfusa 1895.

prilika da se čuje svačije mišljenje, kritičari su mogli vidjeti beskorisnu tribinu za bombastične govore i dosjetke, neprincipijelnost, pragmatizam, intrige, pa i korupciju kad ostale mogućnosti sastavljanja većine propadnu. Jedna od takvih korupcijskih afera koja je poljuljala i uzdrmala ugled Treće Republike bila je afera vezana za nesuđeni Lessepsov projekt Panamskog kanala iz 1892. (Carpentier, Lebrun, 1999: 230).

Republika je tako počela dobivati neprijatelje opasnije od staromodnih monarhista. Prvi među njima bio je general Boulanger, popularni bivši ministar obrane koji je nakon ostavke 1887. protiv etablismana Republike okupio i ljevicu i desnicu, radikale, jakobince, bonapartiste, revanšističke nacionaliste i monarhiste (Carpentier, Lebrun, 1999: 229 – 230). Boulangerov je pokušaj završio samoubojstvom 1889., ali se takve prijetnje Treća Republika nikad nije uspjela riješiti.

Sljedeći izazov bila je afera sa židovskim satnikom Dreyfusom, lažno optuženim 1894. za špijunažu u korist Njemačke i otpremljenim na robiju, na suhu giljotinu Francuske Gvajane. Tri godine nakon presude, pukovnik Picquart iznio je prve dokaze za Dreyfusovu nevinost, a nakon Zolina čuvenog pisma *J'accuse* uslijedila je neviđena konfrontacija i kontroverza u političkom životu Francuske. Sukob drajfusara i antidrajfusara značio je mnogo više od sudbine jednog čovjeka – braneći njegovu nevinost, republikanci i socijalisti branili su temeljna demokratska i pacifistička načela, nasuprot antisemitizmu, militarizmu i nacionalizmu desnice (Carpentier, Lebrun 1999: 231 – 233). Na kocki je bila sudbina Republike, i premda je Dreyfus u ponovljenom procesu opet osuđen, 1899. udijeljeno mu je pomilovanje, a 1906. je konačno i rehabilitiran. Unatoč privremenom olakšanju, bile su to prve naznake onoga što će nakon 1940. zamijeniti režim Treće Republike: „nakon prologa 80-ih godina devetnaestog stoljeća u vidu boulangizma, afera Dreyfus bila je izvanredni pokušaj potkopavanja intelektualnog temelja režima i njegove legitimnosti. To je bio prvi put da je napad na liberalnu demokraciju formuliran u ime naroda. Boulangisti i antidreyfusovci zagovarali su destrukciju demokracije u ime masa“ (Sternhell, 2006: 152). Započelo je rađanje protofašističke, ako ne i upravo fašističke, politike koja će kulminirati u uspostavi režima u Vichyju. Pokušaj generala Boulangerera i afera Dreyfus pokazali su da je antiliberalna, antidemokratska i antirepublikanska – jednom riječju: antiprosvjetiteljska – ideologija naposljetku počela mobilizirati mase.

U Dreyfusovoj aferi ključnu su pomoć opstanku Republike pružili socijalisti. No, tko su bili socijalisti u Francuskoj? Premda je krvavi obračun s Pariškom komunom bio nepovratno urezan u priču o počecima Treće Republike, ona se na kraju pokazala velikodušnom prema socijalistima. Nakon jednog desetljeća represije, od 1880. oni izlaze iz ilegale i počinje njihovo organiziranje. Međutim, demokratizacija političkog i društvenog života postavila je nova pitanja pred većinu europskih socijalista. Ima li smisla i dalje ustrajati na proleterskoj revoluciji ako opće izborno pravo pruža izvanrednu mogućnost utjecaja radničkih masa na zakonodavstvo, ako ne i ulazak njihovih predstavnika u izvršnu vlast? Dilemu je razriješio Nijemac Eduard Bernstein, predstavnik socijalističkog revizionizma, čije je temeljno geslo bilo „cilj nije ništa, kretanje prema cilju je sve“. Jednostavnije: socijalna revolucija više ne znači ništa, kraće radno vrijeme, bolji uvjeti rada, osiguranje u slučaju ozljeda na radu, starosne mirovine – to trebaju biti ostvarenja socijalista koji sada od prezrene buntovničke sekte postaju respektabilni sudionici parlamentarnog života svojih zemalja. Tako su i u Francuskoj revizionisti Alexandre Millerand i Jean Jaures

odnijeli prevagu nad revolucionarom Julesom Guesdeom i protivnikom parlamentarizma Jeanom Allemaneom. Bio je to početak francuske socijaldemokracije; prizor Milleranda kao ministra rada 1900. prizor je prvog socijalističkog ministra u vladi neke države (Eley, 2007: 106). U međunarodnom socijalističkom pokretu ostaje od tada podjela između revizionista, zagovaratelja socijalne reforme i ulaska u konvencionalni politički život, i revolucionarnih socijalista. Kako se u tu podjelu uklapa misao Georgesa Sorela, sljedeći je predmet našeg istraživanja.

Georges Sorel i značaj teorije mita

Veliki prijepori između liberalne Republike i njezinih monarhističkih, antisemitskih i militarističkih protivnika, kao i raskol socijalističkog pokreta na revolucionare i reformiste, nužna su pozadina za promatranje i razumijevanje misli Georgesa Sorela (1847. - 1922.). Da bismo shvatili razvoj i implikacije njegovih teorija, najprije moramo krenuti od onoga što o njemu možemo sa sigurnošću tvrditi, a kod jedne tako zbnunjuće, kompleksne, pa i kontradiktorne ličnosti, to nije nimalo jednostavan zadatak.

Ono što je, dakle, kod Sorela očito jest njegov revolucionarni socijalizam. Za njega, bespoštedna klasna borba između buržoazije i proletarijata ključno je i neupitno obilježje francuskog društva njegovog doba (Sorel, 2008: 114 – 115). Međutim, ono što autora *Promišljanja o nasilju* čini iznimnom figurom u povijesti ideja je činjenica da se njegova marksistička analiza ne temelji ni na kakvim ekonomskim postavkama. Tu nema ni osnovne radne teorije vrijednosti robe, niti posljedične eksproprijacije eksproprijatora, a kamoli temeljite rasprave usporedive s djelima Rose Luxemburg, Rudolfa Hilferdinga, pa čak ni Vladimira Iljiča Lenjina. Za Sorela, problem kapitalizma drugačije je naravi: buržoazija je postala kukavička i pravi uzmak čak i pred najmanjom prijetnjom u klasnom ratu (Sorel, 2008: 59 – 60), izgubila je svaki smisao za inicijativu koji je posjedovala još tijekom industrijske revolucije i utonula u osrednjost (Sorel, 2008: 70 – 71). Smisao za akciju zadržali su jedino Amerikanci, koji shvaćaju da je smisao života u borbi, a ne u uživanju (Sorel, 2008: 214). Buržoazija je, ukratko, postala dekadentna; problemi kapitalizma su zapravo kulturne i moralne, a ne ekonomske prirode.¹

1 Čini se da je ta teza simptomatična za socijalističke mislioce koji su se s vremenom okrenuli fašizmu. Posebno poznat primjer onaj je Hendrika de Mana, jednog od najistaknutijih vođa belgijskog socijalizma, koji je otišao korak dalje od Sorela i eksplicitno konstatirao kako koncept kapitalističke eksploatacije predstavlja etički, a ne ekonomski problem. Ako se prihvati

Revolucionarni je socijalist Sorel, dakako, i veliki kritičar političkog sustava Treće Republike; no, baš kao i u prethodnom slučaju, njegovi su argumenti dovoljno originalni da zaslužuju da ih se pobliže sagleda. Pozivajući se na Tocquevillea, Sorel je tvrdio kako su *ancien régime* na jednoj, te Republika i Revolucija na drugoj strani, u međusobnom odnosu kontinuiteta, a ne nekakvog dramatičnog raskida. Ono što prema Sorelu čini taj kontinuitet, jest konstanta *sile* kao instrumenta proizvodnog tlačenja – jednako u formi kraljevskog apsolutizma koliko i u revolucionarnom teroru Odbora javnog spasa – što je mehanizam koji su stvarale mase poslušnih ili zanesenih činovnika i pravnika. I Revolucija i *ancien régime* bili su prema tome zločinački, svaki na svoj način. Socijalistički reformisti, poput Jauresa, čuvaju takav kult države sa svim njezinim zlodjelima (Sorel, 2008: 95). Sili države Sorel suprotstavlja proletersko *nasilje*, koje nije zločinačko i usporedivo s ekscesima 1793. jer se odvija u uvjetima rata, dakle podliježe određenim pravilima (Sorel, 2008: 97). Štoviše, između sile i nasilja postoji ključna razlika u tome što prva služi isključivo tlačenju, dok nasilje donosi oslobođenje (Sorel 2008: 154 – 161). Ako je djelovanje zakona građanske države čin prisile, onda se nasuprot tomu krepkost nasilja očituje u norveškom seljaku koji je razmiricu izgadio nožem ili linču koji su poduzeli revni američki građani (Sorel, 2008: 163 – 164). Elementarno poznavanje Montesquieuova političkog nauka dovoljno jasno govori kakva se pogibelj skriva iza ovog zavodljivog obećanja oslobođenja.

Građansku državu Sorel smatra neizbježno despotskom, a ni parlamentarizam nije prošao ništa bolje. Parlament je samo platforma za površnost, sofizme i filisteriju što proizlaze iz nadriučivosti „male znanosti“ (Sorel, 2008: 128 – 129). Krivnja je reformista, a napose ministra Milleranda, što revolucionarni proleterijat uvlače u takvu korumpiranu i izopačenu matricu (Sorel, 2008: 183 – 184). Radnički pokret ne smije si dopustiti da ponovi grešku antičkih Germana, koji su se, prešavši limes, počeli asimilirati u oronulo i propadajuće zdanje Rimskog Carstva (Sorel, 2008: 34). Socijalistički reformisti za Sorela usporedivi su s demagozima koji vođeni zavišću huškaju plebs i uznemiruju bogate, a posljedica takvih progona i ograničenja vlasničke slobode opća je stagnacija (Sorel, 2008: 147). Rijetko se događa da se jedan revolucionarni socijalist postavlja kao najgorljiviji

takav stav o eksploataciji, onda je „dovoljno [...] za njezino okončanje, svakome dati osjećaj da radi za dobro zemlje, da je u službi nekog višeg razloga, višeg od vlastitih osobnih interesa. Nekim čudom nestaju eksploatacija i otuđenje“ (Sternhell, 2006: 153–154). Ne treba ponavljati da je de Man spremno prigrlilo takva rješenja i na kraju završio kao kolaboracionist.

branitelj mančesterskog kapitalizma.²

Kako bi onda trebala izgledati proleterska revolucija koju je zagovarao Sorel, nasuprot tlačiteljskoj državi, priglupom parlamentarizmu i beskorisnoj socijalnoj reformi? Odgovor na to pitanje daju njegovi pojmovi *mita* i *generalnog štrajka*. Mit je narativ koji u potpunosti obuzima čovjeka i usmjerava njegovo djelovanje; kako će objasniti u pismu Danielu Halevyju koje se čita poput predgovora *Promišljanja o nasilju*, to je „izraz odlučnosti da se djeluje“ koji revolucionarima predstavlja svaku „nadolazeću akciju kao bitku u kojoj njihova stvar sigurno trijumfira“ – rano kršćanstvo, reformacija, Mazzinijev patriotizam i marksizam primjeri su mitova koje u tom smislu navodi Sorel (Sorel, 2008: 22 – 30).³ Mit sorelovske proleterske revolucije jest mit generalnog štrajka. Taj generalni štrajk mit je u kojemu je socijalizam u potpunosti sadržan, koji u proletarijatu budi najplemenitije osjećaje i grupira ih u cjelinu. Izostanak ekonomske analize u Sorela ne pokazuje se kao običan propust jer tvrdi da do revolucionarnog štrajka neće dovesti nikakva racionalna analiza – a još manje utilitarni duh pogađanja i cjenkanja britanskih *trade union-a* – nego intuitivna snaga bergsonovskog „integralnog“ znanja (Sorel, 2008: 105 – 109). Kao što se vojnici na bojnopolju, po Renanu kojeg s odobravanjem citira, bore zbog slave, a ne sitničavih materijalnih dobitaka, tako i radnike u klasnoj borbi mora pokretati ideja općeg štrajka umjesto da se zadovoljavaju većim nadnicama ili kraćim radnim vremenom (Sorel, 2008: 231 – 232). Proleterijat je zato nositelj jedne moralne revolucije jer nasuprot buržoaskoj dekadenciji i degeneraciji iznosi svoje drugarstvo, požrtvovnost, ali i ratobornost. Generalni štrajk vrijedan je i zbog toga što socijalizmu daje junačku notu (Sorel, 2008: 121). Moralna i herojska obnova čovječanstva iz pepela trulog buržoaskog poretka cilj je Sorelovog revolucionarnog socijalizma. Krajnji rezultat revolucionarnog sindikalizma bilo bi ukidanje i države i poslodavaca od strane organiziranih proizvođača (Sorel, 2008: 233). Međutim, najveći je paradoks teorije generalnog štrajka to što je ona zapravo revizionistička, ali tako da je u isti mah i revizionistička i revolucionarna. Ako je već u činu takvog štrajka sadržano uspostavljanje

2 Usporedbe radi, sam Marx je britanski zakon o desetsatnom radnom danu iz 1847., koji je uvelike bio zamisao filantropskih torijevaca poput Shaftesburyja, slavio kao prvu pobjedu socijalizma (Polanyi, 1999: 196). Pretpostavku kako je mentalni sklop jednog revolucionarnog socijalista nužno takav da on ne zna ni za što drugo osim za ekstreme kapitalizma i komunizma valja zato unaprijed otpisati.

3 Bilo bi zanimljivo sagledati ulogu sorelovskih mitova u povijesti jugoistočne Europe. Primjerice, upečatljiva važnost „kosovskog mita“ u srpskoj povijesti postaje mnogo jasnija i shvatljivija ako ju se tumači kroz ovako definiranu prizmu.

socijalističkog poretka, ne odgovara li Sorelova teorija također Bernsteinovom geslu da „cilj nije ništa, kretanje prema cilju je sve“? Sorelova teorija socijalizma bez dvojbe jest revizionistička, ali ono o čemu je kod njega riječ najbolje se daje opisati kao „antiracionalistička revizija

Charles Maurras (1868. - 1952.)

marksizma“ (Sternhell, 2006: 161). Ljudska iracionalnost nije do Sorela bila nepoznata, usprkos dominaciji građanske prosvjetiteljske kulture koja je ustrajala na racionalizmu, i dok je Schopenhauer utočište pred njome tražio u kvijetizmu, de Maistre je koristio da opravda *ancien régime*, a Nietzsche i Bergson u njoj vidjeli lijek za ubitačnu monotoniju i banalnost modernog društva, Sorelu je prvom palo na pamet da na takvim temeljima izgradi socijalnu revoluciju. Revolucija generalnog štrajka nije revolucija razuma nego visceralnog zanosa.

Nije trebalo dugo čekati da bi se na djelu pokazao utjecaj Sorelovog revolucionarnog sindikalizma. Charles Maurras, književnik i *spiritus movens* monarhističke Francuske akcije, oduševio se tako oblikovanom teorijom socijalizma koji je bio neokaljan parlamentarizmom, liberalnom demokracijom, Republikom, materijalizmom i racionalizmom, pa je primijetio da revolucionarni sindikalizam integralnom nacionalizmu pristaje poput dobro skrojene rukavice na lijepoj ruci (Sternhell, 1995: 163). Ako smo već naznačili temeljne crte revolucionarnog sindikalizma, što bi prema tome bio integralni nacionalizam? Prema Maurrasovim vlastitim riječima, on „obeležava jednu vrstu nacionalizma, koji preko kraljevstva odgovara administrativnim, socijalnim, pravnim i političkim potrebama naroda. Drugi nacionalizmi obuhvataju jednostavne osećaje ili zasebne interese. Integralni nacionalizam obuhvata sve te interese i osećaje, shvata ih, ali u isti mah, on ih odmerava, čini umerenim i humanizuje“ (Radica, 2003: 73). Ta se izjava može protumačiti jedino ako se ne gubi iz vida da je od

1789. ideja nacije bila, između ostaloga, i ideja suverene zajednice (Anderson, 1990: 16 – 18), nositeljice narodnog suvereniteta i temelja demokratskih političkih odnosa, a ne nekakve mistične sveprožimajuće sile koja treba usmjeravati sve aspekte života pojedinca i zajednice. Iza slatkorječivih fraza o humanizaciji krije se tek težnja nametanja nacionalističkog kolektivizma kao isključivog rješenja svih problema s kojima se susreće moderno društvo, a poziv na usklađivanje nepreglednog mnoštva osjećaja i interesa lozinka je za ukidanje bilo kakvog vida pluralizma. Integralni nacionalizam stoga je totalitarna zlorporaba nacionalne ideje i ne smije ga se brkati s građanskim, demokratskim i jakobinskim nacionalizmom Slobode, Jednakosti i Bratstva. Razlika u postupcima i držanju Maurrasa i Clemenceaua u Dreyfusovoj aferi najbolje govori o toj opreci. Svatko, pa i alzaški Židov, može dobiti francuske isprave, ali ne može svatko biti Francuz, i zato je u Maurrasovoj interpretaciji nacionalizma antisemitizam naprosto metodološka nužnost (Sternhell, 2006: 150). Za posljednjeg jakobinca Clemenceaua – urednika lista *L'Aurore* u kojem je objavljen Zolin *J'Accuse* – prava čovjeka i građanina neotuđivo su pripadala svakome tko je zatražio svoj udio u francuskoj naciji. Možda se obećanje neke čišće i izravnije demokracije u organizaciji slobodnih proizvođača čini nespojivim s planovima za obnovu monarhije na pragu 20. stoljeća, no i Sorelove i Maurrasove ideje bile su podjednako usmjerene protiv predstavničke vlasti i vladavine prava; dapače, lako je zamisliti autokrata koji se koristi izrazima masovne podrške odozdo kako bi zaobišao, potkopao i uništio taj liberalni *juste milieu*. Antiliberalne se snage rado udružuju protiv zajedničkog neprijatelja, a rezultat takve sinteze vrlo je moćan i opasan. Nesveti savez krajnje desnice i revolucionarnog socijalizma sklopljen preko mosta antiprosvjetiteljstva početak je oblikovanja fašističke ideologije.

Ta je tvrdnja daleko od pretjerivanja: premda je svoju ideologiju razvijao u Francuskoj, Sorel je neke od najoduševljenijih pristaša pronašao upravo u Italiji. Jedan od njih bio je i revolucionarni socijalist Benito Mussolini, koji je otvoreno govorio o utjecaju koji su na njegovo političko formiranje imale teorije revolucionarnog sindikalizma i kojem se sam Sorel divio (Pilar, 2010: 117). Ne samo da fašizam i sorelijanzam dijele zajedničke postavke iracionalne, antimaterijalističke, antidemokratske, herojske revolucije, nego se buduće ustrojstvo fašističke Italije može izvesti iz organizacije slobodnih proizvođača *Promišljanja o nasilju*. Ako je uostalom Sorel pokazivao takav eklektizam spajajući Marxa i Bergsona, revoluciju i revizionizam, zašto se njegovo djelo ne bi moglo čitati na isti način? Trebalo je samo dokazati da talijanska buržoazija nije ogrezla u

Benito Mussolini (1883. - 1945.)

konformističkoj dekadenciji i da odiše vitalnošću kako bi joj se priskrbio status klase proizvođača. Upravo to je u godinama prije Prvog svjetskog rata učinio Enrico Corradini, prorok imperijalističkih i monopolističkih težnji talijanskog krupnog kapitala (Neumann, 2012: 170 – 172). Pod zajedničkim nazivnikom slobodnih proizvođača i poslodavci i proleter i srušili su državu. Fašistička korporativna država sa strukovnim organizacijama rada i kapitala tako je zamijenila građansku liberalnu državu. Korporativno je državno ustrojstvo u razdoblju između dva svjetska rata prihvatio čitav niz autoritarnih režima desnice, međutim, izvan Italije su se uglavnom temeljili na neotomizmu i katoličkom socijalnom nauku. Drugdje je važnost Othmara Spanna uvelike zasjenila Sorela.⁴

4 Odnos Katoličke Crkve i liberalne demokracije kroz povijest predstavlja iznimno složenu i zanimljivu temu koja nedvojbeno zaslužuje da ju se na nekom drugom mjestu zasebno obradi. Svakako, pozitivan primjer pružali su njemački katolici iz stranke Centra koji su, i sami svjesni opasnosti koju je njima kao manjini predstavljao utjecaj agresivnog nacionalizma protestantske Pruske, dobro pazili da njihovi socijalni nacrti budu u skladu s načelima liberalizma. Rezultat je bio zanimljiv, iako ne i pretjerano uspješan i funkcionalan, primjer Ustava Weimarske Republike koji je državu poimao ne kao vrhovnog,

Na ljevici je Sorel ostavio daleko manje utjecaja. Razumljivo je da između revolucionarnog sindikalizma i reformističkog kampa, koji je Sorel nedvosmisleno prezirao, nije bilo konstruktivnog dijaloga i razmjene ideja. Ipak, u kaosu njemačke revolucije i reakcije u prvim danima Weimarske Republike izronila je ideja da bi radnička strukovna predstavništva trebala zamijeniti vlast parlamenta – još jedan oblik ideje o udaru slobodnih proizvođača protiv kapitalista i države. Prijedlog je njemačka socijaldemokracija glatko odbila, ispravno uočavajući kako bi se otvaranjem vrata korporatizmu klasni odnosi zapravo stabilizirali, elastičnost parlamentarizma nepovratno uništila i na koncu bi svaka promjena bila zapriječena pa je čitava stvar ubrzo pala u zaborav (Neumann, 2012: 203).

Nešto je složenija stvar s drugim revolucionarnim socijalistima. Sorel se svakako divio Lenjinu koliko i Mussoliniju, jer se i on na svoj način obračunao s omrznutom buržoazijom, parlamentarizmom i demokracijom (Pilar, 2010: 117 – 118). No, značajnije se teorijske analogije između revolucionarnog sindikalizma i boljševizma ne mogu utvrditi, kao što je *nota bene* činio Ivo Pilar, možda i prvi intelektualac na hrvatskom i južnoslavenskom prostoru koji je svrnuo pogled na ovog francuskog filozofa. Iako su i Lenjin i Sorel stajali na istom, revolucionarnom polu socijalističkog pokreta, Sorelov je intelektualni utjecaj na utemeljitelja boljševizma zanemariv. Lenjin je svoju misao oblikovao u uskom krugu poljskih i ruskih revolucionara koji je uključivao Rosu Luxemburg, Trockog i Parvusa, bez Sorelova tutorstva i istaknutijeg sudionništva (Sternhell, 2006: 162). Iako nije nadahnuo boljševizam, Sorelovo je mjesto među revolucionarnim socijalistima važno utoliko što pruža jedan od prvih primjera dijabolične uzajamne privlačnosti političkih ekstrema. Kakvi su bili njezini rezultati, najbolje svjedoči 20. stoljeće.

Zaključak

Georges Sorel nedvojbeno pripada najzanimljivijim pojavama francuskog, ako ne i europskog, intelektualnog života s prijelaza stoljeća. Bio je sudionikom jednog masovnog antiprosvjetiteljskog vala; međutim, jedinstvenim ga u tome čini što je njegovo ishodište bio

nego kao tek jednog među akterima u društvu, rame uz rame sa sindikatima, strankama, vjerskim zajednicama itd. (Neumann, 2012: 9). S druge strane, klerikalni režimi u Austriji i Portugalu nisu nimalo dvojili da je njihova svrha dokidanje liberalne demokracije i uspostava neomedijevalne staleške države. No, u konačnoj ocjeni ne treba pretjerivati, pa te režime ne možemo označiti totalitarnim budući da nisu težili nikakvoj društvenoj obnovi, nego samo održanju vlasti starih elita. Ovdje je ključna razlika autoritarne i totalitarne vlasti.

revolucionarni socijalizam krajnje ljevice, za razliku od ostalih konzervativnih mislilaca. Tipična obilježja njegove misli bili su antiparlamentarizam, antimaterijalizam, antiracionalizam, glorifikacija nasilja, neskriven prezir prema socijaldemokraciji – kod Sorela je lakše odrediti protiv čega, a ne za što se zapravo borio jer je na tom planu ostavio samo maglovite naznake organizacije slobodnih proizvođača i prevladavanja kapitalističke dekadencije. Smatrao je kako će iracionalna sila mita, predodžbe koja u potpunosti obuzima čovjeka i usmjerava njegovo djelovanje, dovesti do proleTERSKE revolucije. Zbog pretežno negativnog sadržaja svoje ideologije revolucionarnog sindikalizma, brzo je našao zajednički jezik s najrazličitijim derivatima ekstremne desnice i uvelike pridonio formulaciji ideologije fašizma. Kako vrijeme nemilosrdno protječe, tako blijedi i sjećanje na tu epizodu europske povijesti, pa se bez prijeko potrebnog povijesnog pamćenja i kritika prosvjetiteljske i liberalne modernosti može učiniti iznimno zavodljivom i privlačnom. Međutim, već i najmanje uvažavanje autonomije ideja jasno daje do znanja da Sorelovo šurovanje s Maurrasom i Mussolinijem nije bilo nikakvo zastranjenje ili zabuna, već logična posljedica razvitka njegove misli. Iz kojeg god kuta ga promatrali – u veličanju nasilja, nijekanju liberalnih političkih institucija ili osudi dekadencije – sorelovski mit generalnog štrajka bio je preludij za tiraniju.

Složnije je pitanje, međutim, o tome što je nagnalo jedan nezanimariv broj ljudi da prihvati takav revolucionarni opskurantizam. Možda su individualna autonomija i zahtjev da ljudskim djelovanjem upravlja razum zaista teško podnosiv teret za modernog čovjeka. Svakako, ljudska je iracionalnost faktor koji svakako treba uvažiti. No, ne pokazuje li upravo u tom segmentu ekonomski liberalizam, na koji je danas pomodno nabacivati se svakovrsnim pogrđama, zadivljujuću sposobnost da opću korist izvede iz često upitnih obrazaca individualnog ponašanja? Ali zahtijevati da čovjek odbaci razum i da djeluje iracionalno – usprkos svoj mistici koja redovito okružuje takav diskurs – znači temeljito zanijekati njegovu ljudskost, svesti ga na razinu životinje i posljedično tome otvoriti vrata za masovne zločine bez presedana. Kantov poziv s kraja 18. stoljeća ostat će aktualan, premda je razum nužno ograničen i nipošto nije jednolika sila. Pitanje rješenja moralnih i kulturnih problema društva ne može ići dalje od toga. Danas, kada se usred teške ekonomske krize liberalni poredak nalazi pred novim izazovima, svakako se valja još jednom prisjetiti kritika, ali i njihovih posljedica. U tom je smislu razumijevanje francuskih revolucionarnih sindikalista i neomonarhista još uvijek potrebno. Povijest je, naposljetku, učiteljica života.

SUMMARY

The Theory of Myth of Georges Sorel

Duje Jakovčević

Georges Sorel, a leading proponent of revolutionary syndicalism in France at the turn of the 19th century, is remembered mostly for his theory of myth – with myth being an image that completely overtakes human beings and guides their acts, indeed towards revolutionary action. For Sorel himself, the key myth was that of general strike. Despite being a man of far left, he quickly found plenty of common ground with the burgeoning extreme right in France. The themes they shared, as well as the consequences of such an encounter, are the key subjects of this article. In such a manner, the question of the relationship between rationalism and irrationalism and their implications are also worth reconsidering.

LITERATURA

1. Anderson, Benedict, 1990. *Nacija: zamišljena zajednica*. Školska knjiga, Zagreb.
2. Arendt, Hannah, 1962. *The Origins of Totalitarianism*. Meridian Books, Cleveland, New York.
3. Berlin, Isaiah, 2000. *Kontraprosvjetiteljstvo*, u: *O nacionalizmu i drugi eseji*, Buybook, Sarajevo, str. 162. – 192.
4. Carpentier, Jean; Lebrun, François, 1999. *Povijest Francuske*. Barbat, Zagreb.
5. Eley, Geoff, 2007. *Kovanje demokratije: istorija levice u Evropi*. Fabrika knjiga, Beograd.
6. Hobsbawm, Eric, 1987. *Doba revolucije: Evropa 1789. – 1848*. Školska knjiga, Zagreb.
7. Neumann, Franz, 2012. *Behemot: struktura i praksa nacionalsocijalizma 1933. – 1944*. Disput, Zagreb.
8. Pilar, Ivo, 2010. *Georges Sorel, francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma*, PILAR – časopis za društvene i humanističke studije, vol. 5 no. 10 (2), Zagreb, str. 100. – 119.
9. Polanyi, Karl. *Velika preobrazba: politički i ekonomski izvori našeg vremena*. Zagreb, Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
10. Radica, Bogdan, 2003. *Agonija Evrope I*. Ukronija, Beograd.
11. Sorel, Georges, 2008. *Promišljanja o nasilju*. MISL, Zagreb.
12. Sternhell, Zeev, 2006. *Fašizam: refleksije o sudbini ideja u povijesti dvadesetog stoljeća*, u: *Političke ideologije – novi prikaz*, Algoritam, Zagreb, str. 135. – 165.
13. Sternhell, Zeev, 1995. *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton, Princeton University Press.